

УДК 349.2:331.105.44 (045)

Романуха О. М.,
канд. іст. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна, e-mail: Romanuxa@mail.ru

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА МІСЦЕ ПРОФСПЛОК У ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Romanukha O. M.,
PhD in Historical sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine, e-mail: Romanuxa@mail.ru

HUMAN RIGHTS AND THE PLACE OF TRADE UNIONS IN THEIR IMPLEMENTATION

***Мета.** Дати аналіз основних прав людини та визначити місце профспілок у їх реалізації.*

***Методи.** Використано комплекс загальнонаукових методів гносеології: теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу, індукції та дедукції, прогнозування, методів графічного аналізу. Вихідним фактом дослідження є констатація мінливості правової сфери та суспільства.*

***Результати.** Розглянуто динаміку суспільних трансформацій в історії людства на прикладі еволюції правової системи та громадських організацій, наведених профспілками. Відзначено позитивну тенденцію розвитку права та профспілок, починаючи з початку першого десятиріччя ХХ ст. Визначено кризові моменти їх становлення, основні проблеми, що заважають більш ефективному розвитку. Встановлено взаємозалежність між рівнем економічного та технічного розвитку країни й активністю і ефективністю роботи профспілок, законодавчої системи в цілому. Проаналізовано та визначено ієрархію прав профспілок, що відіграють важливу роль у захисті прав працівників.*

***Ключові слова:** право, профспілка, захист інтересів, організація, працівник, людина, економіка.*

Постановка проблеми. Створення демократичного суспільства, у якому кожна людина, незалежно від її соціальної, майнової, національної чи релігійної приналежності, могла б повною мірою реалізувати свої права, — головне завдання людства. Вказаному аспекту увесь час приділялася значна увага. На різних історичних етапах виникали організації, що брали на себе реалізацію цього завдання. З другої половини ХVІІІ ст. до цієї роботи приєднуються профспілки. Вперше вони виникають у Франції та Англії як самоорганізована сила робітничого класу. Будучи продуктом капіталізації, товарного виробництва і ринкової економіки, на початкових етапах своєї діяльності їм було дуже важко досягти рівності і свободи тогочасної людини. Проте, незважаючи на це, вони зуміли заявити про себе як потужну силу, як один із важливих самоврядних і самоорганізованих інститутів громадянського суспільства. Сьогодні профспілкові комітети є одними з невід'ємних елементів нашого життя. Вони приймають активну участь у реалізації прав і свобод кожного громадянина. Тому дослідження місця профспілок у житті людини вельми актуальне. Вже декілька століть вони стоять на варті демократії та законності, сприяють еволюції суспільства та його правового розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Треба зазначити, що актуальність обраної теми обумовила появу значної кількості наукової літератури. Серед ряду робіт слід відзначити дослідження Жарков Б. [4], Шумейко А. [1], Докашенко В. [3], Вишневецький Ю. [2], Кириченко С. [6], Осовий Г. [7]. У своїх працях вони торкалися питань

щодо широкого спектру прав людини, давали оцінку ступеня задоволення цих прав, аналізували роль профспілок у розбудові правового суспільства.

Мета статті полягає в аналізі прав людини та визначенні місця профспілок у їх реалізації. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: виокремлення основних прав, які є об'єктом захисної діяльності профспілок, з'ясування ролі профспілок у їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права людини — це невід'ємні свободи і права особистості, які вона отримує з народженням. Сьогодні гарантом цих прав виступають конвенції ООН, ЮНЕСКО, ЕКОСОС та конституції демократичних держав. Вони приймають активну участь у встановленні громадських, політичних, соціальних, економічних, колективних взаємовідносин, сприяють виробленню правових норм їхнього регулювання, окреслюють правові рамки функціонування суспільства та подальші напрямки його розвитку.

Обсяг прав, інтересів, свобод людини та можливостей їх реалізації залежать від багатьох чинників. Це економічний лад суспільства, політичний режим, рівень розвитку демократії, історичні традиції, але найголовнішим серед них є активність суб'єктів громадянського суспільства, їх боротьба за свої права і свободи. Оскільки профспілки є інститутом громадянського суспільства, то їх роль у формуванні правових основ розвитку людства величезна.

Враховуючи те, що права є явище динамічне і розвивається на протязі усієї історії людства, дослідники виокремлюють три покоління прав людини. Перше покоління — це покоління ліберальних прав (громадянські, політичні, економічні), друге — це покоління соціальних прав (соціальні, культурні, екологічні), третє — покоління колективних прав (права родини, дітей, жінок, націй, людства) [3].

Громадянсько-політичні права утверджують базові права і свободи. Вони виступають основою конституційно-правового статусу громадянина, який визначає можливості його участі у політичному, соціальному і культурному житті суспільства. До цієї групи прав безпосередньо примикають економічні права. Вони забезпечують вільне розпоряджання предметами споживання й основними чинниками господарської діяльності, зокрема умовами виробництва і робочою силою. Найважливішими з них є право приватної власності, право зайняття підприємницькою діяльністю і вільне розпоряджання робочою силою. Їх значення полягає у створенні можливості для утворення незалежних від держави або інших людей джерел існування, чим закладається основа для громадянської та політичної свободи. До середини ХХ ст. економічні права людини розглядалися переважно як різновид основоположних громадянських прав. Але економічні права не передбачали матеріальну рівність, що не дозволяло користуватися правами людини найбільш біднішим громадянам, перетворювало права людини на фактичні привілеї імущих класів. Це викликало потребу у поглибленні економічних прав, а також доповненні їх соціальними правами людини у найширшому розумінні.

Соціальні права надбудовуються над громадсько-політичними та економічними правами і утворюють складову системи невід'ємних прав людини. Їх значення визначається тим, що вони забезпечують матеріальні умови свободи, рівності й гідного життя кожній людині. Соціальні права у широкому сенсі включають соціальні права у вузькому розумінні, культурні та екологічні права.

Серед другого покоління прав першочергової ваги у своїй діяльності профспілки надають соціально-економічним правам людини. Вони мають найбільше значення для забезпечення основних соціально-економічних установлень суспільства. Соціально-економічні права характеризують ступінь демократизації суспільства в економічному житті, передусім, ті права, що впливають із соціальних обов'язків держави, заходів

щодо засад життєдіяльності людей та суспільства. Це також основні права щодо господарського життя та праці, які випливають із загальних прав людини, загально визнаних гуманістичних поглядів на буття людей, форми їх співпраці, управління трудовою та господарською діяльністю. Соціально-економічні права охоплюють норми, які стосуються становища людини у сфері праці, побуту, зайнятості, добробуту, соціальної захищеності та мають на меті створення умов для повноцінного життя людей, без нужденності.

Соціально-економічні права людини істотно відрізняються від громадянсько-політичних прав. Перш за все вони менш універсальні та менш визначені. Для їхнього нормування використовуються надто загальні та відносні поняття, яким важко надати юридичного сенсу. Але неточність багатьох соціально-економічних прав не робить їх нездійсненними, а навпаки, це надає більш гнучкого характеру. Досвід профспілок свідчить про можливість їх реалізації за умов розуміння своєрідності соціально-трудо вих відносин [6].

Серед цих прав людини особливу роль відіграє комплекс прав, пов'язаний із трудовими відносинами. Останні разом із соціально-економічними відносинами складають систему виробничих відносин, тобто відносин між роботодавцями і працівниками, що виникають у процесі виробництва. Трудові відносини становлять той бік виробничих відносин, під яким розуміються інститути і процедури, призначені для визначення умов зайнятості та приведення їх у відповідність до обставин, що змінюються, а також для представлення інтересів учасників виробничого процесу.

Окрім того, трудові відносини вбирають такі чинники: організація та розподіл праці, управління робочою силою, способи врегулювання внутрішніх конфліктів, що виникають у структурі суспільного виробництва. Трудові відносини є системою правових інститутів, пов'язаних з колективними переговорами, регулюванням умов праці, участю профспілок в управлінні підприємствами, вирішенням трудових спорів. Трудові відносини — складова частина правової надбудови, яка легко реагує на зміни у виробничих відносинах. Права людини, що випливають із трудових відносин, прийнято називати трудовими. Виокремлення трудових прав покликано ще більше виправити перекося у правах представників різних соціальних груп — власників капіталу, підприємців і власників робочої сили, найманих працівників. Фіксація їх є визнанням недостатності лише забезпечення соціально-економічних прав людини і визнанням зростання ролі найманих працівників у економічному житті суспільства, зокрема, і в громадянському суспільстві [4].

Якщо соціально-економічні права все ж тим чи іншим чином торкалися також менеджерів вищої ланки, політичної та культурної еліти, підприємців, то трудові права — це сфера прав виключно найманих працівників. Реалізація трудових прав завжди є хворобливою і складною проблемою для найманих працівників, адже це права, які мають виключне значення саме для їх захисту як найбільш вразливої соціальної групи, що існує переважно за рахунок продажу своєї праці. Практика показує, що підприємці нерідко виступають проти практичного застосування цих прав і йдуть на їх фактичне дотримання, як правило, під тиском робітничого руху, примусом з боку держави тощо.

До комплексу трудових прав у першу чергу відносяться права на вільний вибір роботи, безпечні та гігієнічні умови праці, справедливу і задовільну винагороду за працю без будь-якої дискримінації, захист зайнятості, право на гідний відпочинок та ін. Основні трудові права найбільш узагальнено і розгорнуто викладено в Європейській Соціальній Хартії (ЄСХ). Ці права можна розділити на такі групи: права на працю і забезпечення зайнятості, право на справедливі умови праці, право на здорові і безпечні умови праці, право на справедливу винагороду, право працівників на інформацію і консультації, право працівників на покращення умов праці й виробничого середови-

ща, право працівників на захист своєї гідності під час роботи, право на професійну орієнтацію, право на професійне навчання, право на об'єднання, право на колективні договори, право на охорону праці молоді, права вагітних жінок та жінок-матерів, права інвалідів, право працівників, які мають утриманців, право працівників-мігрантів на захист і допомогу [2].

Аналіз трудових прав, їх реалізація показує, що вони стають важливою передумовою реалізації соціально-економічних прав найманих працівників, забезпечуючи їм джерело існування і розвитку. Але навіть незважаючи на це, вони все ж не є самодостатніми, оскільки не означають самостійного їх здійснення. Система соціально-економічних прав, у тому числі і трудових, не зводиться виключно до державного захисту громадян. Вона стає дієвою за умов, якщо державні гарантії їх здійснення підкріплюються й утверджуються соціальною самодіяльністю населення, у першу чергу найманих працівників.

Це зумовило виокремлення серед прав людини колективних прав, які є правами третього покоління. До них належать право сім'ї та родини на її вільне створення і захист, право виробничих колективів на створення організацій та їх діяльність, у т. ч. профспілок, тощо.

Для захисту найманих працівників особливе значення мало виокремлення у самостійний вид прав людини серед трудових прав так званих профспілкових прав. Профспілкові права виступають найголовнішими гарантами трудових відносин і основою захисту трудових прав. Вони безпосередньо зачіпають прерогативи господарської влади самостійно розпоряджатися робочою силою, визначати умови праці, здійснювати управління виробництвом і капіталами підприємств і разом з тим наділяють найманих працівників правом на самостійне відстоювання своїх прав.

Практично, право на активне відстоювання прийнятих соціально-економічних норм та ідеалів виражається у праві на індивідуальні й колективні трудові спори і законні засоби їх розв'язання. Вирішальне значення у зв'язку з цим мають права найманих працівників створювати для захисту своїх соціально-економічних інтересів професійні спілки та інші об'єднання, укладати колективні договори, а в необхідних випадках використовувати законні засоби тиску, включаючи страйки. Ці права складають комплекс профспілкових прав, які перебувають у тісній взаємозалежності.

Уперше вимоги щодо профспілкових прав і свобод були висловлені у документах Міжнародної організації праці як спеціалізованої установи ООН. У них висловлені загальнодемократичні норми, які відображають середній рівень умов праці та соціальних прав, здобутих найманими працівниками і профспілками. Але, на жаль, вони не позбавлені певних недоліків. Це викликало потребу у визнанні профспілкових прав у різних, зокрема вже вищезгаданих, міжнародних пактах про права людини. Найповніше вони були окреслені у документах міжнародного профспілкового руху [3].

Право найманих працівників на об'єднання є базовим для інших профспілкових прав. Організація профспілок є найважливішою зброєю найманих працівників у захисті своїх інтересів, ефективна лише у тому випадку, коли: усі наймані працівники без розрізнення професій будуть організаційно об'єднані; окремі їх групи, пов'язані спільністю інтересів, об'єднуюватимуться до організацій; різні категорії найманих працівників матимуть єдину загальну організацію.

Право на асоціації структурно складається із права найманих працівників вільно утворювати профспілки або вступати до вже існуючих профспілок, здійснювати внутрішньо-профспілкову діяльність, утворювати національні профспілкові федерації та конфедерації, права національних профспілок вільно користуватися міжнародними профспілковими зв'язками і вступати до світових профцентрів. Право профспілок на

асоціації відкриває можливість для реалізації другого за важливістю профспілкового права — права на ведення колективних переговорів та укладання колективних договорів з роботодавцями про умови найму і оплати праці.

Разом з тим надання профспілкам права на організацію ще не гарантує виконання ними функцій захисту соціально-економічних інтересів найманих працівників, оскільки роботодавці можуть відмовитися розглядати їх вимоги.

Інші права: право на участь профспілок в управлінні підприємствами або виробництвом; на спільне з наймачами врегулювання соціальних наслідків впровадження НТР, пов'язаних із ними проблем охорони праці, виробничого і навколишнього середовища; на профспілкову діяльність на підприємствах; на отримання від підприємств інформації для здійснення колективно-договірної діяльності; на участь у розподілі капіталовкладень; на організацію приватного соціального страхування і пенсійного забезпечення найманих працівників; на фінансування і ведення політичної та міжнародної діяльності.

Висновки. Отже, практика повсякчас народжуватиме все нові види профспілкових прав. Ефективна реалізація основних профспілкових прав часто є неодмінною умовою здійснення прав людини, у першу чергу, соціально-економічних. Деякі громадянські та політичні права реалізуються завдяки профспілковій боротьбі та ефективній роботі самих профспілок. Вони виступають основним захисником прав та інтересів працівників, ініціаторами розробки й оновлення дієвої концепції роботи у цьому напрямку. Опрацювання і реалізація такої концепції є необхідною умовою виконання профспілками своєї соціальної ролі в громадянському суспільстві. Тому сутність захисної діяльності профспілок має полягати в мінімізації впливу ринкових чинників на зниження якості життя найманих працівників, у т. ч. трудового, шляхом контролю над роботодавцями у разі порушення ними основних прав та інтересів людини і громадянина.

Список літератури/References

1. Шумейко, А. В. Всемирная федерация профсоюзов / А. В. Шумейко. — М. : Профиздат, 1985. — 123 с.
Shumejko, A. V. (1985). *Vsemyrnaia federatsyia profsoiuzov* [World Federation of trade unions]. Moscow, Profzidat Publ., 123 p.
2. Вишневський, Ю. Профспілки України: тенденції та перспективи політичної діяльності / Ю. Вишневський, О. Міщенко, Є. Півнів; за ред. Ю. Вишневського. — К. : Фонд демократії, 2000. — 320 с.
Vyshnevskiy, Yu., Mischenko, O., Pivniv Ye. (2000). *Profspilky Ukrainy: tendentsii ta perspektivy politychnoi diialnosti* [The trade unions of Ukraine: tendencies and prospects for political activities]. Kyiv, Fond demokratii Publ., 320 p.
3. Докашенко, В. М. Профспілки України в умовах тоталітарної системи (70-ті — початок 90-х рр.). Історіософсько-критичний аналіз / В. М. Докашенко. — Донецьк : Кассіопея, 1997. — 284 с.
Dokashenko, V. M. (1997). *Profspilky Ukrainy v umovakh totalitarnoi systemy (70-ti-pochatok 90-kh rr.): Istoriosofsko-krytychnyi analiz* [The trade unions of Ukraine in terms of a totalitarian system (70s-early 90s): Historical-philosophical-critical analysis]. Donetsk, Kassiopeia Publ., 284 p.
4. Жарков, Б. Профсоюзные права и их международная защита / Б. Жарков. — М., 1990. — 231 с.
Zharkov, B. (1990). *Profsojuznye prava i ih mezhdunarodnaja zaschita* [Trade Union rights and their international protection]. Moscow, 231 p.
5. Зима, М. П. Профспілки України: минуле і сучасність / М. П. Зима. — К., 1996. — 234 с.

Zyma, M. P. (1996). *Profspilky Ukrainy: mynule i suchasnist* [The trade unions of Ukraine: past and present]. Kyiv, 234 p.

6. Кириченко, С. Громадянське суспільство і правова держава: поняття і зміст / С. Кириченко. — К., 1999. — 254 с.

Kurychenko, S. (1999). *Hromadianske suspilstvo i pravova derzhava: poniattia i zmist* [Civil society and law-governed state: concept and content]. Kyiv, 254 p.

7. Колективні договори та угоди — основна форма захисту соціально-економічних інтересів працівників (Для системи підвищення кваліфікації профспілкових кадрів) / Уклад. Г. В. Осовий. — К., 2002. — 64 с.

Osovyi, H. V. (2002). *Kolektyvni dohovory ta uhody — osnovna forma zakhystu sotsialno-ekonomichnykh interesiv pratsivnykiv* [Collective contracts and agreements is the main form of protection of socio-economic interests of workers]. Kyiv, 64 p.

Дата надходження рукопису 24.04.2017

Цель. Проанализировать основные права человека и определить место профсоюзов в их реализации.

Методы. В работе использован комплекс общенаучных методов гносеологии: теоретического обобщения, анализа и синтеза, индукции и дедукции, прогнозирования, методов графического анализа. Исходным фактом исследования является констатация изменчивости правовой сферы и общества.

Результаты. Рассмотрена динамика общественных трансформаций в истории человечества на примере эволюции правовой системы и общественных организаций, представленных профсоюзами. Отмечена положительная тенденция развития права и профсоюзов, начиная с начала первого десятилетия XX века. Определены кризисные моменты их становления, основные проблемы, мешающие более эффективному развитию. Установлена взаимозависимость между уровнем экономического и технического развития страны — активностью и эффективностью работы профсоюзов, законодательной системы в целом. Проанализирована иерархия прав профсоюзов.

Ключевые слова: право, профсоюз, защита интересов, организация, работник, человек, экономика.

Objective. To give the analysis of the fundamental human rights and to define the place of labor unions in their realization.

Methods. The complex of general scientific methods of gnoseology: theoretical synthesis, analysis and synthesis, induction and deduction, forecasting, methods of the graphic analysis are used. The initial fact of a research is ascertaining of variability of the legal sphere and society.

Results. Dynamics of public transformations in the history of humanity on the example of evolution of legal system and public organizations — presented by labor unions is considered. The positive tendency of development of the right and labor unions, since the beginning of the first decade of the XX century is noted. Definitely, crisis moments of their formation and the main problems prevent from effective development. In general the interdependence between the level of economic and technical development of the country and activity and overall performance of labor unions, legislative system is established. Analyzed and established the hierarchy of the rights of labor unions which play an important role in protection of the rights of labor unions which play an important role in defending the rights of workers.

Key words: law, labor union, protection of interests, organization, worker, person, economy.